

АСТРОНОМСКИ ТОПОС У СЕОБАМА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

АНА СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ

Народних хероја 9, Нови Београд

Резиме: Суматраизам, као уметнички и филозофски став, који егзистира у целокупном делу Милоша Црњанског, утемељен је на астрономском топосу, који није удаљена мисао, већ путоказ ка спознавању смисла егзистенције.

У *Сеобама*, литерарни феномен потраге за смислом, бива представљен симболом звезде у бескрајном, плавом кругу, али и низом небеских прилика, које детерминишу јунаке дела, њихов свет и трагања.

Астрономски топос сублимира значења метафизичког и конкретног, као универзално осмишљавање појавног света и његове духовне димензије.

У делу Црњанског, као експлицитно становиште суматраизма, постоји идеја космичких и цикличних кругова, нераскидивог споја микро и макрокосмоса. Просторно – временски круг је доминантан симбол његовог дела (од Месечеве мене, затегнутог лука, мостова тосканских, који се огледају у води, до "бескрајног, плавог круга" у Сеобама.). Све се спаја и понавља, видљиво прелази у невидљиво, физичко досеже метафизичко. Једино што заиста постоји, као непорецива истина, јесу тајанствене везе међу стварима, које доводе у близину оно што је расуто у простору и времену, успостављајући нову присност бића песниковог и свеукупности света.

Све оно што земаљски просторни круг није, небески би морао бити. Он постаје сублимација свих чежњи и снова, искупљење и утеха. У зачудном преплитању небеског и земаљског, откривају се најдубљи слојеви историјске детерминисаности јединке и метафизичког аспекта приче.

Над јунацима Сеоба, смењују се увек нове "небеске прилике", јер макрокосмос постаје огледало макрокосмоса, када земља гледа у небеса и из њих чита своју судбину.

„Сеобе еманирају зато неком тешко објашњивом, дубоком, загаситом, а стално интензивном поезијом промашености и узлетања, живота у духу, чистог, руменог, светлог као слап милина телесних, а на другој страни живота тмастог, благишта и баруштина, који се живи „за туђ рачун и по

туђој вољи“¹. Звезде трепере стално, али у даљини, светле, чисте и сјајне, али се морало под њима, по мокрој, пустој и блатњавој земљи.“¹

Падом у грех и изгнанством из Едена, човек се удаљио и од своје првобитне, божанске и бесмртне природе. Све што је за земаљску, пропадљиву твар тела, остало као утеха, јесу небески простори. Вук и његови ратници их спознају градацијски:

„Чист, плав свод, засут понегде облацима, који су постајали приметни тек при брзом проласку кроз неко сазвежђе, био се наднео над њима.“²

„Ноћ је пролазила у некој белој светлости, која је сипала као ситна киша.“³

„Загледан у високе звонике, он је видео над њима љубичаста небеса, влажна од кише, са великим, плавим окнима на дну видика.“⁴

У просторној димензији Сеоба, наглашена опозиција земаљског и небеског заправо је архетипска ознака релације физичког и метафизичког, пропадљивог и вечног.

„Човек се на рођењу суочава са моралном дијалектиком, па мора или да се подигне изнад физичке природе или да се испод ње сроза у грех. Природу око нас прожима смрт и распадање, али у њој можемо да распознамо првобитну добру творевину. Небо је симбол те првобитне природе и свега онога што је од ње стварно остало.

Звезде, по легенди, одају музику и хармонију која изражава осећање структурне савршености. Два нивоа природе о којим је реч, образују чистишлишни поредак за човека, средство помоћу којег досеже сопствену истинску природу.“⁵

Вук у звездама тражи исходиште и утеху. Није их се могао лишити, „чистих, и сребрних“, ни у тренуцима најдубљих сумњи у смисао егзистенције, ни у најдубљим безданима узалудности.

„За нечим надземаљским зажуде Вук Исакович, не само за себе, већ и за своје... Осетив да је преварен, понижен, а да беше рођен за нешто чисто, светло и ванредо и непролазно, као ти комади неба, што сребрни и плави лебде сву ноћ, испод сјајних сазвежђа.“⁶

Небески простор Вука Исаковича је „бескрајни, плави круг“, који парадигматски показује да се у свакој, па и најдраматичнијој егзистенцији, налази искра небеског светила, од којег је људски дух некада цео био саздан. Вук у простору небеског свода и звезда проналази доказе пре – егзистенције, Божјег промисла и наде у искупљење.

¹Егерић, М. *Осећање живота у Сеобама Милоша Црњанског*, стр. 178.

²Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 20.

³*Ibid*, стр. 23.

⁴*Ibid*, стр. 128.

⁵Фрај, Н. *Велики код(екс)*, стр. 148.

⁶Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 139.

За Аранђела, небески простор се налази у Дафининим очима, које су „*крупне и модре, боје зимског, чистог, вечерњег неба, које га никад не погледаше мутно*“⁷ и у њеном телу, „*правом и снажном, као што су анђели.*“

Трансформација старог, греховног човека, у биће које жуди за безгрешном лакоћом егзистенције, за Аранђела се дешава на небеском плану. Због Дафине, он је желео, „*кад би му било могуће, проходати том плавом, устрепталом реком, или над шумама, небом.*“⁸

Дафинина смрт је била и умирање новог бића у Аранђелу. „*Звезде које су гаснуле, није више гледао, као ни светлост, што је у висини трептала.*“⁹ Неповратно умирање небеске светлости у њему, вратиће га у бласто физичког битисања, дуката и тврдичлука, као јединог егзистенцијалног смисла.

Очима боје неба, Дафина је тешко сагледавала метафизички простор духовног битисања. Живећи на тврдим, земаљским равнима, била је окренута физичкој егзистенцији као суштини. Тек када поима блиску смрт, Дафинина душа се раскриљује за небеске просторе. „*Падајући из несвести у несвест, прекидала је сваки додир земљом.*“¹⁰

Она је, „*са бисерним низом капљица самртнога зноја на челу, гледала, у надземаљском сјају, у вејавици пахуља снега и ковитлању пламенова, у мешавини славонских шума и небесних сазвезђа, Вука Исаковича.*“¹¹ У предсмртном часу, спознала је, први и последњи пут, биће Вуково, а тиме и сопствено. Надземаљска, небеска слика, припада и прошлом и будућем времену. У њу је стало све што је Вук био и што ће бити.

Објективно постојећи и истовремено метафизички простор у Сеобама је симбол највеће Вукове жудње, Русије. „*Русија му се чињаше као неко надземаљско царство... У будућности је видео само ту безграничну, завејану Русију, куда мишљаше да се одсели.*“¹²

„То царство Божије је идеализовани свет, метафорички истоветан са духовним еденским вртом и обећаном земљом, укључујући ту будућу, обећану земљу васпостљеног Израила и новозаветне апокалипсе. Његове слике се црпе из два главна извора. Један је горња половина природног циклуса: област младости и пролећа и свеколике животне крепости и енергије. Земаљски рај је, по традицији, *ver perpetuum*, свет где су, како Милтон каже, пролеће и јесен играли руку под руку, где има цвећа и плодова, али не и зиме, где су људи, који га настањују у напону живота, не знајући за старење или за немоћ старости.“¹³

⁷Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 43.

⁸*Ibid*, стр. 172.

⁹*Ibid*, стр. 175.

¹⁰*Ibid*, стр. 150.

¹¹*Ibid*, стр. 177.

¹²Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 207.

¹³Фрај, Н. *Велики код(екс)*, стр. 104.

О Русији Вук размишља управо тако: „*Одселити се треба тамо, отићи, смирити се негде, на нечем чистом, бистром, глатком, као што је површина дубоких, горских језера. Живети по својој вољи, без ове страшне збрке, идући за својим животом, за који се беше родио. Идући нечему ванредном, што је, као и небо, осећао да све покрива.*“¹⁴

Сублимацијом ејдетских елемената времена и простора у Сеобама, долази се до вишег ступња конкретизације естетичког предмета. Време и простор су литерарни феномени, који отварају простор за продубљивање анализе и искорак у спознавање суштинског значења дела.

У Сеобама, светлост звезде у бескрајном, плавом кругу, представља жудње и снове, који имају универзалан карактер смисленог и хармоничног битисања. Та небеска светлост се прелама кроз призму живота, објективну и детерминисану стварност, те сваки од јунака Сеоба, у скалду са начином поимања смисла и стварности, бива обасјан другачијом бојом.

Над свим јунацима Сеоба, трепери звезда, у бескрајном, плавом кругу. Свако од њих има своју, свако покушава да је следи, преко тврде земље, до Стаје витлејемске, у којој се, барем они тако верују, рађа нова светлост, искупљење, утеха, нада.

„Све основне и споредне линије романа смисаоно зраче у правцу универзалних исказа,“¹⁵ водећи ка митском упоришту и свевременској идеји.

„Митски симбол звијезде и нагласак на звијезди водиљи и центрипеталној загледаности у њу, те склоности идеализирању људских представника божанског и духовног свијета, значајке су високомиметског модуса.“¹⁶

Универзалност симбола звезде се очитује у многим варијацијама митова, присутних у свим временима и у различитим културама. Значење је увек ејдетско и позитивно конотирано.

„Стварање света, дознајемо, наметнуло је светлост небеских светила – Сунца, Месеца и звезда, и ред хаотичној тами, бездану, симболизованом морем смрти. У чинове стварања спадају и смењивање светла и таме.“¹⁷

У светлости лежи снага Логоса, али је стога светлост увек у опасности да буде угашена: „Нека индијанска племена Влашиће називају „Звезда – мајка“. Када „Звезду – мајку“ прогута змија, која је прогони, биће крај времена. Али, док она још постоји, спречава зле духове да се у уређеном космичком поретку боре против људи, или их наводи да делају неповезано и у неред.“¹⁸

¹⁴Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 208.

¹⁵Милошевић, Н.: *Роман Милоша Црњанског*, стр. 115.

¹⁶Фрај, Н. *Анатомија критике*, стр. 175.

¹⁷Фрај, Н. *Велики код(екс)*, стр. 145.

¹⁸Леви-Строс, К. *Митологије* 2, стр. 265.

У Сеобама, литерарни феномен потраге за смислом, бива представљен симболом звезде. У њему се сублимирају значења метафизичког и конкретног, као осмишљавање појавног света и његове духовне димензије.

„Астрономском коду његов топички карактер не смета да се ужљеби у зупчанике многих других кодова, да покрене аритметичку филозофију. Зачудно је, али и истинито, да су најапстрактније спекулације митског мишљења дале кључ за разумевање конкретних понашања, као што су ратнички обичаји, начин поступања са непријатељима, или свакодневни живот - што све заједно утемељује одређени морал.“¹⁹

На почетку дела, нетом пробуђени Вук Исакович ће се загледати у небески свод и „бескрајни, плави круг“, али у њему још увек не види звезду. Она ће му се указати доцније, када се јунак суочи са вртогљивим тамним безданом прошлости и слутњом исте такве будућности. За Вука, звезда је сублимирала смирење у вери у искупљење и постојање наде да ће се светлост досегнути.

„Истина је да се у току дана могу видети звезде, али из дубине. Дубина мора бити уска и окомита, недоступна за сунчеву светлост. Што је човек дубљи у свом смирењу, то боље види Небо.“²⁰

Звезде ће нестати из Аранђелових очију оног тренутка, када спозна извесност Дафинине смрти. Пук ослушкује шапат небеса, „хук који допире одасвуд“, али звезде не види. Само је Аркадије, чије име симболички упућује на еденско, првобитно безгрешно стање егзистенције, „и после смрти сачувао сјај свога бића.“

У трагању за смисленошћу и борби против пролазности, јунаци *Сеоба* деле општу судбу свега што постоји. Павле Исакович, Вуков посинак и духовни потомак, у *Другој књизи Сеоба* изговара парадигматску реченицу, која говори о вечитом напору да се стигне до звезде: „*Има сеоба. Смрти нема!*“²¹

„Човек је забринут за судбину света, добро и бол појединачног човека, оне неизмерно мале јединке, од које зависи свет, оног индивидуалног бића у коме – ако добро разумемо смисао хришћанске поруке – чак и Бог тражи свој циљ.“²²

У Сеобама се јасно очитују димензије простора и времена, које творе хоризонталу и вертикалу, градећи крст. Опозиције земаљског и небеског, прошлог и будућег, физичког и метафизичког, имају исходиште у симболу крста, који је вишезначан.

¹⁹Леви-Строс, К. *Митологије* 3, стр. 13.

²⁰Св. Московски, Ф. 1990. *Поуке за сваки дан у години*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, стр. 39.

²¹Црњански, М. *Сеобе, друга књига*, стр. 446.

²²Јунг, К. Г. *Цивилизација на преласку*, стр. 300.

Симбол крста је коришћен у Египту и Кини, у Кнососу и на Криту, много пре него је добио конотације хришћанског погледа на свет. Он је темељни симбол, који представља свет у целини, али и његове дуализме.

„У њему се састају небо и земља, у њему се преплићу вријеме и простор. Он је никад пререзана пупчана врпца што свемир повезује са исконским средиштем. Криж је најобухватнији симбол, јер се у њему налазе значења пријелаза, посредништва, онога што држи свијет на окупу, оног горе и оног доље.“²³

Митови оријентишу просторну осу ка хоризонтали или вертикали. Водоравна оса је путовање јунака од ближег ка даљем. На вертикалној оси, небески код се поклапа са социолошким.

„Астрономска оса је усправна, јер се тиче неба и земље, а географска оса је водоравна, јер повезује половине блиског и удаљеног, пројектује умањене, на исто тако међусобно нормалне осе: анатомску, чији су полови горе (глава) и доле (ноге) и социолошку осу, која супротставља ендогамни брак (блиско) и егзогамни брак (удаљено).“²⁴

Симбол крста, у архетипском значењу, има одлике ејдоса. Феномен који се читовао свести, указује на суштинску, динамичку слику света у целини.

Вук је одавно кренуо путем самоспознаје. Видео је себе расутог, обесмишљеног, узалудног. Поимао је да је жртва, али још увек није разумео чија и каква. Осећао је само да се све понавља у јаловости егзистенције.

*„Живећи тим страшним животом, по вољи туђој, зар није, као рашчеречен, остављао комаде свога бића, натакнуте на разне куће, у крајевима где му нога више никад неће крочити? Зар се није навикао да гледа тако, као да је видљиво невидљиво, а видљиво невидљиво и да прође тамо где би радо остао, а остаје тамо откуд би радо пошао?“*²⁵

„Митско осећање биолошког времена, животни циклус, претходи интуицији космичког времена. Космичко време само се испрва испољава као животни процес. Кретање, као и у вези с простором, иде од субјективних форми живота ка објективној интуицији природе. Постепено се све више скреће ка проматрању вечног циклуса догађаја. Није реч о обичној садржини измена, него о чистој форми. Природне појаве, нарочито небеска тела, постају знак времена, периодичности, универзалног поретка, судбине.“²⁶

Вук се довољно одвојио од физичког битисања, да би могао да чује и разуме надземаљски шапат звезда, у којим је скривен смисао.

²³Шевалије и Гибрант. *Рјечник симбола*, стр . 334.

²⁴Леви-Строс, К. *Митологије* 3, стр. 158.

²⁵Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 84.

²⁶Мелетински, Е.М. *Поетика мита*, стр. 53.

„Никад пре честњејши Исакович није осетио да би тако радо послушкивао неки шапат, кроз то звездано небо, који би му шапутао о непролазној његовој одређености да предводи свој пук.“²⁷

Пратећи звезду, као један од мудраца са Истока, покушавао је да стигне до Апсолута, до потврде да живот није бесмислен, да разреши муку вечне упитаности.

„А кад се погледа овако у ноћ? Кад се погледају сва поља, у месечини? Сва она брда у даљини? Град... кровови... тамо облаци... сазвезђа... то небо пуно светлости? Кад се пред свим тим ућути? Је ли и онда као да пролазимо безумно... без смисла.. је ли могуће да је све то једна бездана празнина?“²⁸

„Ако нема Бога, нема Тајне, свет је површински, неспособан за узлет. Ако нема Бога, нема победе над смрћу, нема живота и свет је лишен смисла.“²⁹

Вук увек враћао небеским светилима, осећајући да се свеколика егзистенција налази у њима.

„Од свег живота, размишљајући, остадоше му светле у памети и сад, само оне чисте, сјајне звезде, сребрне...Загледа се у бездану висину над собом.“³⁰

Небеска, бездана висина, нема ништа заједничко са понорима земаљским, у које је Вук повремено тонуо. Небо је бескрајно у трајању и у смислености.

„Па када би човек и порекао Бога, мисаоно људско биће, без свите и без посматрача, било би још узвишеније сред усамљених светова, него кад би се у њима појављивло окружено малим божанствима из митских прича; недогледна пространства још би се донекле слагала са ширином његових мисли, са тугом његових страсти, па и са самом одвратношћу према животу без илузије и наде.“³¹

Из небеских висина и треперења звезде, јунаци Сеоба ишчитавају прошло и будуће време, спознају своје претке и осећају потомке.

„Ништа без вечног плаветнила: све што је за човека драгоцено, пребива тамо, у том симболу. Стога бескрајни плави круг у коме је звезда није само симбол Исаковичеве жудње за недохватним, и није само општи оквир збивања у роману, већ је и простор у који су упрте очи свих јунака књиге. Оно је као велико огледало у коме свако оставља свој траг, остајући при том чисто и без власника. Стапајући се са њиховим жељама, тај простор постаје одредница њихових бића. Јунаци Црњанског претварају небо у интимно

²⁷Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 160.

²⁸*Ibid*, стр. 39.

²⁹Берђајев, Н. *Царство духа и царство ћесара*, стр. 25.

³⁰Црњански, М. *Сеобе, прва књига*, стр. 136.

³¹Шатобријан: *Дух хришћанства*, стр. 72.

огледало својих жеља, циљева и бића. Једноставно, они су незамисливи без те фузије са ваздухом и даљинама...Из тих предела, црпе се енергија, која ублажава трагику човекове бачености у свет.³²

Стваралаштво Милоша Црњанског у целини, отвара поглед на „космички облик земаљских ствари“, кроз идеју универзалне аналогије, те свеопште подударности микро и макрокосмоса, времена и простора, доносећи идеју вишег смисла и лепоте људског трајања.

Литература

- Берђајев, Н.: 2007, *Царство духа и царство ћесара*, Београд: Дерета.
Егерић, М.: 2009, *Осећање живота у Сеобама Милоша Црњанског*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
Јунг, К. Г.: 2006, *Цивилизација на преласку*, Београд: КД Атос.
Леви-Строс: 2008, *К. Митологике 2*, Нови Сад: Прометеј.
Леви-Строс, К.: 2008, *Митологике 3*, Нови Сад: Прометеј.
Мелетински, Е. М.: 1986, *Поетика мита*, Београд: Нолит.
Милошевић, Н.: 1990, *Роман Милоша Црњанског*, Београд: Белетра.
Св. Московски, Ф.: 1990, *Поуке за сваки дан у години*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
Фрај, Н.: 1985, *Велики код(екс)*, Београд: Просвета.
Фрај, Н.: 1997, *Анатомија критике*, Београд: Просвета.
Цацић, П.: 1993, *Повлаићени простори Милоша Црњанског*, Београд: Просвета.
Шатобријан: 1963, *Дух хришћанства*, Београд: Просвета.
Шевалије и Гибрант: 2007, *Рјечник симбола*, Загреб: Наклада Јасенски и Турк.

ASTRONOMICAL TOPOS IN *SEOBE* (MIGRATIONS) OF MILOŠ CRNJANSKI

Sumatraism, as an artistic and philosophical position, which exists in the entire area Milos Crnjanski, based on astronomical topos, which is not far away thought, but a signpost to a fully realized the meaning of existence.

In *Seobe*, the phenomenon of literary pursuits for meaning, the symbol was presented in the endless star, blue circle, and a series of sky conditions, which determine the characters of their world and searching.

Astronomical common places sublimate metaphysical meaning and concrete, as well as universal design of physical world and its spiritual dimension.

³²Цацић, П. *Повлаићени простори Милоша Црњанског*, стр. 106.